

Ur museisamlingarna

På vår verktygs- och redskapsutställning i Bergströmska gården hänger ett par skiftnycklar, som är tillverkade i Torshälla. Skiftnycklarna levererades främst till tillverkare av lanbruksmaskiner och var vanliga i de verktygsådor, som alltid fanns på de slåttermaskiner, självbindare och andra lanbruksmaskiner, som var i bruk från slutet av 1800 talet till mitten av 1900 talet.

Skiftnycklarna har skänklat av aducerat gjutgods, stomme av gängat fyrkantstål med smidd tånge och svarvat träskaft. Med den gängade muttern kan greppvriden mellan skänklarna regleras, därav benämningen skiftnyckel.

De första tillverkades av Torsälla Sägebladfabrik, där fabrikör Ali Andersson hade börjat tillverkningen. Efter en tid sålde han maskiner och tillverkningsrätten av skiftnycklarna till Henning Kling, som redan 1884 hade byggt en mindre verkstad på Öster. År 1914 uppförde Henning Kling en ny verkstad i tegel. Rörelsen övertogs 1918 av sonen Artur, som innehade den till sin död 1928, då hans maka Elina Kling fortsatte att leda företaget till 1946. Hon sålde firman till Elof Maxe, som under några år bland annat tillverkade dessa skiftnycklar.

Den större skiftnyckeln är stämplad, Ali Andersson Torshälla. Den mindre, H Kling Torshälla.

Elofs son Karl-Elof har berättat att de många delarna och arbetsmomenten gjorde tillverkningen av den då gammalmodiga skiftnyckeln olönsam. Bahco och andra modernare nycklar hade nu kommit och blivit de dominerande på marknaden.

De torshällatillverkade skiftnycklarna är trots allt en del av den industriella utvecklingen. Ett minne av den ovan nämnda Elina Kling har vi på vårt museum. Det är hennes förlovningshatt, en bredbrättad hatt med plym, en mycket elegant hatt, som säkert klädde henne, denna paranta och välkända torshälladamm.

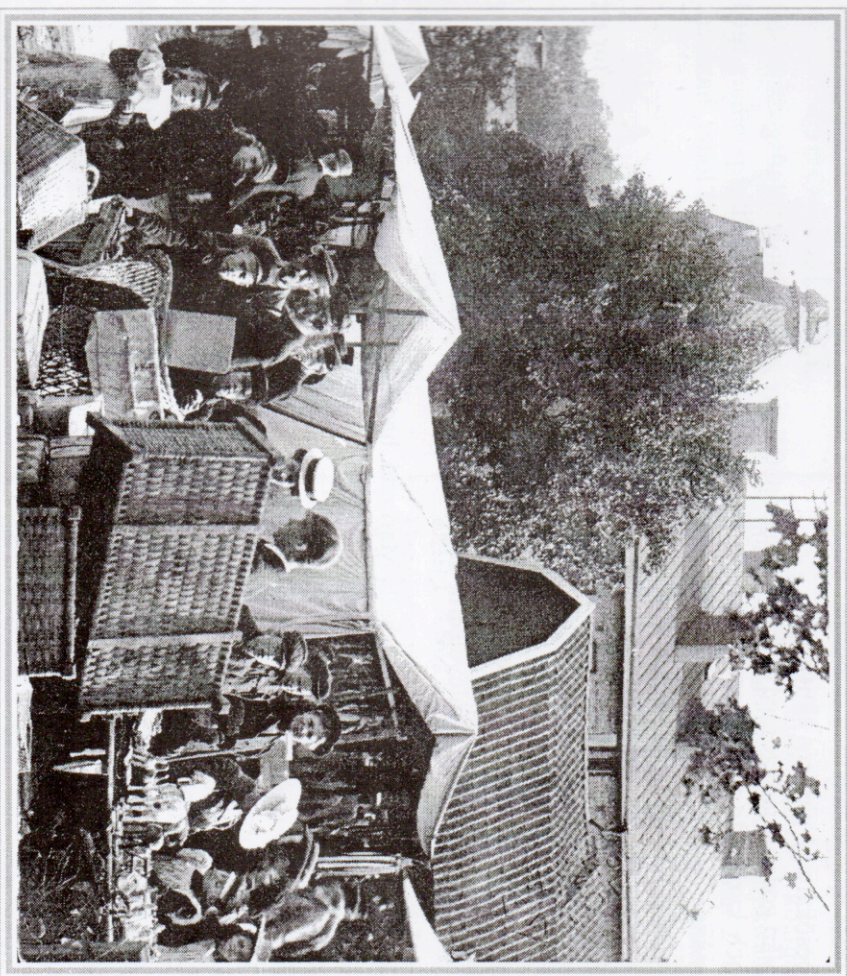
Bernt Pettersson

S:t Olof

Årg 14 Nr 3 2004

Medlemsblad för Torshälla hembygds-förening S:t Olofs Gille

Torshälla marknad vid 1900 talets början

Aldermannen har ordet

Så är det återigen dags att summera en sommar på "gården" och hälsa hösten välkommen med allt vad den har att bjuda på.

Trots njugheten med soltimmar har vi ändå haft en fin sommar med många nöjda besökare på gårdens aktiviteter.

Vårt goda samarbete med kyrkan har, liksom tidigare somrar, blivit friluftsgudstjänster och kyrkkaffe på gården. Hantverksdagarna på torsdagar är alltid populära med många hantverksstånd och besökare, liksom hantverksboden med lotter, hantverk och loppisförsäljning.

Ett stort tack till aktivitetskommittén, veckoansvariga och alla medhjälpare för ett hängivet och bra sommararbete.

Den sedvanliga augustiutflykten gick i år till Arboga och Götunda med 50 resenärer som fick en fin och upplevelserik dag med färdledare Marianne Farving.

Höstens första aktivitet, Torshälla Marknad, har nog redan genomförts när Ni läser detta och styrelsen hoppas att den blir / blev lika frängångsrik och uppskattad som föregående års marknad.

Förra årets medeltidskväll blev så uppskattad att vi återkommer i höst, den 12 oktober, med ett nytt medeltidsprogram. Denna gång gästas vi av Maja Hagerman, journalist och TV-producent. Ämnet för föredraget blir "I miraklers tid" och arrangemanget genomförs, som förra gången, i samarbete med Torshälla stads förvaltning och Torshälla församling. Boka in detta datum i era almanackor.

Ytterligare två aktiviteter är planerade för hösten. Dels sedvanliga 2:a Advent samt ett medlemsprogram i november under rubriken "I aftonlampans sken".

Välkomna att deltaga i våra aktiviteter!

Geografiskt lexicon öfver Skandinavien

Författat av Daniel Djurberg 1818

Utdrag ur

Torshälla, en stad i Södermanland, Nyköpings län och distriktet Rekarne, beläget under 19 gr. 25 min. Polhöjd. wid Hjelmarne ån, 0,6 mil från dess utlopp i

Geografiskt

LEXICON

öfver

SKANDINAVIEN

eller

De förenade Riken

SWERIGE och NORRIGE.

Författadt

af

DANIEL DJURBERG,

Rektor Scholz, Ledamot af Geographiska

Societeten i Upsala.

ÖREBRÖ,

Tyckt hos N. M. LINDBH, 1818.

funnos här 130 hushåll. Samma år steg folkmängden till 541, däraf 230 woro mankön och 311 qvinkön. Näringsfång äro Handel, Hantwärk, Sjöfart, Jordbruk och Krögeri. Här äro wid pass 3 Handelsmän och 32 Mästare uti 17 särskildta handtwärk.

Av Manufacturer finnes 1 kostbar mjölqvamn, 1 hampestamp och 1 lärtfwalk. Staden äger wid pass 8 fartyg från 2- til 500 tunnors dräkt, utom några smärre båtar, som draga 50 til 60 skeppspund, hwarmed järn, säd, tegel och andra waror, mästadelen til Stockholm, afsändas och andra behöfliga återhämtas. Han böt fumera 7 Båsmän med sin fördrubbling.

Stadens numer, efter Finlands förlost år 37. Marknad hålles här d. 13 October, enligt Almanackan, enligt Tunelds Geografie jämväl den 2 Febr., 12 Junii och 26 October. Stadens ägor bestå av 288 tunnland åkerjord, äng til 600 lass hö, något mulbete och skog. År 1810 underhöllos 52 hästar, 6 oxar, 112 kor, 30 ungnöt, 130 får.

Staden utgör jämte *Torshälla* Soken et Consistorielt pastorat, som år 1810 hade 1151 inwånare.

Torshälla Soken ligger wid Mälaren, samt består af 33,6 Mantal. Marken är til större delen bärgaktig, stenbunden, ojämn. Rådande jordmänen är lera. Få hemman äga hjälpeligt af skog; de flästa lida brist därpå. Utsädet är 350 tunnor.

År 1810 war folkmängden 610. Soken förrättar sin Gudstjänst i Torshälla Stadskyrka. I Soken finnas 2 Sätessgårdar; Wäsby och Brunnsta, samt Järnwärket Holm.

Marknader och mässor

När människan började producera mer än hon själv kunde konsumera, började ett handelsutbyte, inte minst för att få del av varor man själv inte kunde framtälla eller byta till sig råvaror man kunde utveckla, t.ex. järn.

Detta utbyte av varor koncentrerades mer och mer till bestämda platser och tider. Så föddes de marknader som i förkristen tid förldades till tings- och offerplatser och de mässor, som kom att knytas till olika helgondagar t.ex. Larmäss, Mickelsmäss och S:t Eriksmässan. Tingsplatserna

tingsmarknaden i Strängnäs, som båda ägde rum under vintern då det var lätt att ta sig fram. Den förra lockade till sig handelsmän från de nordligaste delarna av landet med framför allt skinn av ypperlig kvalitet som handelsvara. Så sent som på 1930-40-talet kunde man möta nortländska skinnförsäljare på Uppsala gator under Distingsmarknaden.

Många marknader var också förslagda till hösten och vi kan ju tänka oss att när nordborna fram på höstakanten kom hem från sina resor öster- och västerut, man hade

De första marknaderna hölls på de gamla tings- och offerplatserna. "Midwinterblot", måning av Uno Stallarholm i Torshälla rådhus.

låg centralt i välbefolkade bygder med goda vägförbindelser åt alla håll och vid offerplatserna samlades man i stora skaror till blot. De var därför givna mötesplatser för handelsmän som såg en möjlighet att kunna avyttra sina varor och byta till sig nya. På samma sätt samlades folk kring kyrkorna som oftast uppfördes vid de gamla kulplatserna och en gammal tradition sammansmälte med en ny.

Mest kända forntida marknader var Distingsmarknaden i Uppsala och Sam-

med sig varor att avyttra, som man inte kunde komma över på vanliga marknader. Dessutom var skördetiden övert så det var tid att avyttra jordbruksprodukterna.

Marknaderna reglerades hårt av statsmakten. De skulle hållas främst i städerna och det var noga föreskrivet hur handeln skulle ske och vilka som hade rätt att sälja sina varor. Detta var ett tillfälle för lantbefolkningen att avyttra sin överproduktion, dels till privatpersoner men också till städernas handelsmän, som lade

upp lager för senare försäljning. Det var viktigt att strategiskt placera in tidpunkten för marknaderna. Att försöka få tillstånd att hålla marknad i april månad var dömmt att misslyckas, eftersom det var högsäsong för vårbruket och skulle störa detta viktiga arbete.

Det förekom också marknader utanför städerna, så kallade lantmarknader, om

Folkliv på Torshälla marknad omkring år 1900. Foto: A.A. Schulterus.

marknadsplatsen låg minst 60 km från staden. Dessa var särskilt viktiga i norra Sverige med sina stora avstånd. En marknadsplats som lockade långväga köpmän var den i Torneå, där man kunde möta handelsmän från såväl mälardalskapen som Ryssland, inte nästgårdsväg precis.

Även om vi inte har belägg för det, så kan vi utgå från att Torshälla eller Torsharg med sitt utmärkta läge vid Torshällans mynning och som forntida offerplats mycket tidigt kom att få ett handelsutbyte. Detta utvecklades så småningom till en riktig marknad. Vintermarknaden eller ismarknaden hölls den 2:dra februari eller kyndelsmässodagen, vårmaknaden eller Eskismässan den 12 juni och slutligen höstmarknaden den 26 oktober.

Då hade nortlandfskarna återkommit från sitt sommarfiske utefter nortlandskusten och den finska kusten med torkad och saltad fisk och annat som man bytt till sig. När nortlandfsket upphörde under 1800-talet omvandlades den marknaden till kreatursmarknad, som hölls på Kofältet. En modern marknad får vi uppleva i Torshälla den andra helgen i september varje år.

När Torshälla fick stadsrättigheter 1317 stod skrivet i privilegiebrevet att man skulle hålla veckomarknad på fredagarna, vilket var delssamma som torgdag. Ju mer affärlivet utvecklades desto svagare ställning fick torghandeln för att mer eller mindre upphöra. Torghandeln i Torshälla har helt upphört sånär som på en klädesförsäljare på Östra torget, men inne i Eskilstuna blomstrar den upp sommarid och det är en brokig skara köpmän som kommer för att avyttra den typ av varor som lockar dagens människor.

För den som vill veta mer om marknadslivet i Torshälla hänvisas till S:t Olof nr 3 / 2002.

Margaretha Lindén

Bilder från Torshälla marknad år 2004

Det var livligt med många marknadsbesökare på Rådhusstorget

Ernold Sandberg från Lions i samspråk med stensliparna och mineralamlarna på Östra torget

På Bergstönnska gården pågick den traditionsenliga och mycket populära väffelserveringen. Till höger, välbesökt försäljning av hantverk och loppispylar i hantverksboden.

Foto: Berni Pettersson

Sågtillverkning i Torshälla.

Tillverkning av olika slags sågar startades på Holmen redan 1869. Det var ingenjörerna Ernst Stridsberg och J O Björk som startade en sågbladsfabrik. År 1879 hade tillverkningen blivit så omfattande att vattenkraften från fallet inte räckte till. Man bestör då att flytta till Trollhättan där företaget kunde expandera.

Andersson eget företag 1881 i gården nr 24 nedströms kvarnfallet. Tillverkningen omfattade från början jordbruksredskap, sågblad och framför allt sågkingor, som blev den främsta artikeln.

Dessa ofta mycket stora klingor hade ett gott rykte och levererades till många sågverk

Diverse sågtyper från den permanenta utställningen på Bergströmska gården

Det välkända företaget Stridsberg och Björk finns efter drygt hundra år fortfarande kvar. Ali Andersson, som efterträtt J O Björk, som förste man hos brukspatronen Ernst Stridsberg flyttade med till Trollhättan. Hans främsta uppgift i företaget där blev som resande och representant. Ett arbete som Ali tydligen inte trivdes så bra med, för redan påföljande år återvänder han till Torshälla. Efter en kortare sejour vid Nyby Bruk, där de en kort tid tillverkade sågar, startade Ali

i Sverige. Bland många skickliga yrkesmän, som arbetade vid Torshälla Sågbladsfabrik kan nämnas Lilla Johan samt sågrikaren Erik Broqvist, som med några få slag med sin slägg kunde rikta en skev sågklinga till att bli helt plan.

År 1927 övertog sonen ingenjören Rune Alisson verksamheten som efterhand trappades ned för att helt upphöra på 1950-talet.

En annan sågbladstillverkare var fabrikören Oscar Eriksson, som år 1910

började tillverka sågar i gården nr 21 (tidigare vaddfabriken). Där pågick verksamheten till 1930 då han byggde ny verkstad på Öster. Den byggnaden blev sedan möteslokal för Filadelfiaförsamlingen. I dag har Konsum sin

Lars Nystedt med den sista Torshällatillverkade sågen

parkering där. Oscar Eriksson var en tekniskt begåvad man, som konstruerade sina egna maskiner. Bland annat en automatisk fil- och skräpmaskin för bandsågsblad. Oscar Eriksson var en av de första som hade bil här i staden. I den stora motorbåten tog han gärna med vänner och bekanta, ibland fick några från min familj följa med till en holme i Mälaren, där innehålllet i den medhavda kaffekorgen dukades upp. Kaffe till de vuxna och saft till barnen.

År 1930 sålde Oscar Eriksson rörelsen till fabrikör Ivar Lind, som senare flyttade verkstaden till gård nr 71 vid Lilla gatan. Efter Ivar Lind som dog 1942, övertogs verkstaden av Vidar Andersson och Helmer Swärd.

Tillverkningen bestod av olika typer av handsågar och band-sågsblad. Produkter, som förutom att de såldes i Sverige, även

exporterades till så avlägsna länder som Kanada och Australien.

De sista åren var verkstaden inrymd i gård nr 81 vid Lilla gatan, den så kallade Öltappargården. Firma Ivar Lind Eftf. blev där den sista sågtillverkaren i Torshälla. En tillverkning, som hade startat vid Holmen redan år 1869.

På vår permanenta utställning av redskap och verktyg i Bergströmska gården finns exempel på olika sågtyper, från den stora issågen till den sista sågen, som tillverkades i Torshälla. Det är en snickarsåg, en så kallad fogsvans, som Helmer Swärd överlämnade till föreningen år 1973. Helmer Swärd var vid tillfället älderman i S:t Olofs Gille. Den sågen satte samtidigt punkt för den epok i

Gammal bågsgåg med blad infäst i självväxt gren

Torshälla, som varade i över 100 år och är en av länkarna i vår industriella historia.

Berni Pettersson

Välkommen till

Medeltidsafton

tisdagen den 12 oktober
i Torshälla kyrka och
församlingshem

Kl 18.30 i Torshälla

kyrka

Författaren Maja Hegerman
berättar utifrån sin bok

"1 miraklers tid"

om brytningstiden mellan hedendom
och krisendom. Medeltida musik av
Göran Kunsbergs, Årdala.

Kl 20 i Kyrkans hus

Medeltidsinspirerad måltid med

medeltida musik

Pris 100:-

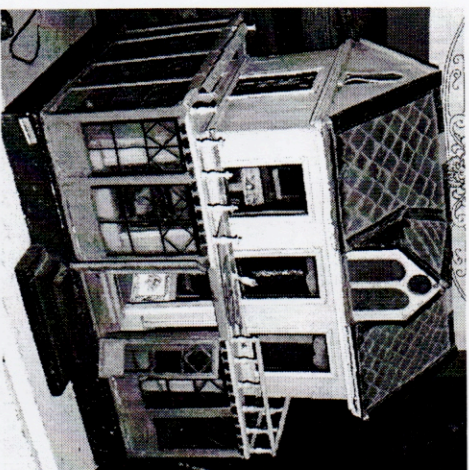
Bindande annälan till måltiden till
församlingsexpeditionen

tel: 016/35 85 03 vardagar 9.00 - 14.30

senast tisdagen den 5 oktober

(OBS begränsat antal)

*Torshälla församling, Torshälla kultur,
S:t Olofs Gille, och Växenskolan*

Renovering av dockskåpet

I S:t Olof nr 1 2004 var en bild av systarna Bergströms dockskåp från 1870-80 talet, som var i behov av en grundlig renovering. På vår vädfjan om hjälp med renoveringen hade vi turen att få kontakt med Lennart Öknegård. Lennart, som är en duktig modellbyggare, hade i egenskap av ordförande i hembygdsföreningen Blåpannas Gille i Tumbo, läst artikeln och erbjud oss sina tjänster.

Tacksamt tog vi emot erbjudandet och fraktade, efter besikning, hem det till Lennart. Efter samråd med Eskilstuna Museer bestämdes att en varsam renovering skulle göras med noggrann rengöring, men ingen påbättring av färgen. Alla lösa möbler och detaljer skulle limmas ihop och sättas på plats.

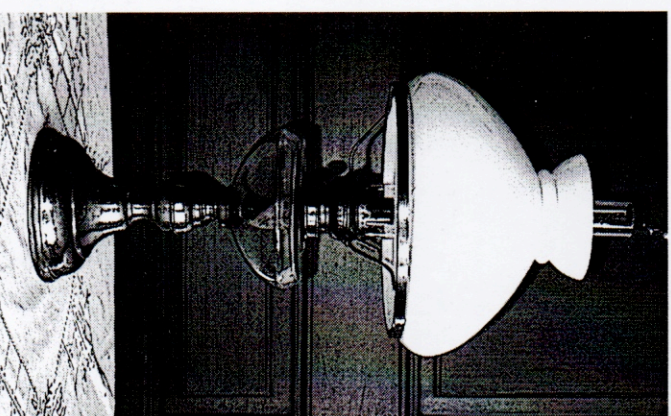
Det omfattande arbetet har Lennart nedtecknat i 24 punkter, allt ifrån den noggranna rengöringen till den slutgiltiga fastsättningen av samliga inventarier. Ett varmt tack från vår förening för det hängivna arbetet. En liden återinvigning är planerat till den 23 sept. Då hoppas vi att Lennart Öknegård med fru kan komma med.

Berni Pettersson

Beda

var namnet på S:t Olof Gilles docka. Då ingen hade fastnat för detta namn gav lottnings utslag. Den utföll på lott nummer 13 och vinnare blev Berni Johansson, Thernaeniusgatan 39 i Torshälla. Extra vinst, boken Torshälla ABC utföll på lott nr 108 och gick till Nyköping. Båda vinnarna är underrättade.

Torshälla Hembygdsförening S:t Olofs Gille

I aftonlampans sken

Välkomna till en stämningssfull kväll med Lisa Husin på Bergströmska gården onsdagen den 10 november klockan 19.

Se annons i lokaltidningarna under Föreningsnytt torsd. 4 nov.

Torshälla Hembygdsförening S:t Olofs Gille

Styrelse:

Lars Nystedt, äldreman	tel 35 87 59
mob 070-65 52 885	
Ove Hermansson, v äldreman	tel 35 66 77
Lilian Andersson, gårdeman	tel 35 65 15
Marianne Farving, skrivare	tel 35 64 63
Ingrid Pettersson	tel 35 65 43
Kerstin Stenberg	tel 35 80 41
Lars Gunnar Söderling	tel 35 54 49

Suppleanter:

Gunbritt Eriksson	tel 35 60 98
Björn Maxe, v. skrivare	tel 35 50 43

Museikommitte:

Lars Nystedt	tel 35 87 59
mob 070-65 52 885	

Arkivkommitte:

Berni Pettersson	tel 35 65 43
------------------	--------------

Trädgårdskommitte:

Ingrid Pettersson	tel 35 65 43
-------------------	--------------

Aktivitetskommitte:

Margaretha Lindén	tel 35 68 83
-------------------	--------------

Redaktion S: t Olof:

Marianne Farving, Berni Pettersson,
Margaretha Lindén, Björn Maxe

Medlemsavgift:

Enskild 100:-, familj 125:- Postgiro: 26 81 47-6

Bergströmska gården - Hembygdsgården
Lilla gatan 12. Tel: 016- 35 50 76
Torshälla Hembygdsförening S:t Olofs Gille
c/o Lilian Andersson Eklundavägen 2,
644 30 Torshälla

Muséet öppet torsdagar maj-september
kl 14-16. Övrig tid visning för grupper